

Şah Cihan Döneminde Babürlü-Safevi Diplomatik İlişkileri

Cihan Oruç*

Özet

Bu çalışmada Şah Cihan döneminde Babürlü-Safevi diplomatik ilişkileri açığa çıkarılmaya çalışılacaktır. Şah Cihan döneminde iki taraf arasındaki ilişkilerin seyrinin ve bu ilişkilerde kullanılan dilin, Kandahar'ın bu devletlerden hangisinin elinde olduğuna bağlı olarak değişkenlik arz ettiğini görüyoruz. Çalışmada ilk önce Şah Cihan'ın hükümdarlığının ilk evresinde Kandahar'ı elinde bulunduran Safevi hükümdarı Şah Safi üzerinde nasıl bir diplomatik üstünlük kurmaya çalıştığı anlaşılmalı çalışılacaktır. Çalışmamızın devamında, Kandahar'ı ele geçiren Babürlüler'in Buhara Hanlığı'na karşı Safeviler'in desteğini alma gayretleri üzerinde durulacaktır. Ardından Buhara Hanlığı'nın Belh ve Bedehşan hakimi Nezir Muhammed'in Babürlüler'e karşı II. Şah Abbas'dan yardım istemesi durumunda Şah Cihan'ın diplomasi yoluyla Safeviler'in tarafsızlığını sağlama çabaları anlatılacaktır. Akabinde ise Safevi ordusunun Kandahar'ı alması neticesinde II. Şah Abbas'ın diplomatik ilişkileri devam ettirme gayretine rağmen Şah Cihan'ın tek taraflı olarak diplomatik ilişkileri askıya alma sebepleri aydınlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şah Cihan, Babürlüler, Safeviler, Diplomatik İlişkiler, Kandahar.

Baburid-Safavid Diplomatic Relations in the Era of Shah Cihan

Abstract

In this current study, it will be attempted to review diplomatic relations between the Baburid and Safavid within the period of Shah Jahan. It can be seen that during the Shah Jahan period, the course of relations between the two sides and the language which was used in these relationships varied depending on which of these states held Kandahar. At first, it will be attempted to understand what kind of diplomatic superiority Shah Jahan tried to establish, in the first phase of the reign, on Shah Safi who held Kandahar. Secondly, it will be focused on the efforts of the Empire of Babur which took Kandahar to receive the support of the Safavids against the Bukhara Khanate. The following part is about how Shah Jahan had used diplomacy to provide Safavid's neutrality when Nazir Mohammed, who was the ruler of the cities of Belh and Badakhshan of dominated by Bukhara Khanate, asked for Shah Abbas II's alliance against Baburids. Finally, it will be mentioned why Shah Jahan suspended the diplomatic relations unilaterally despite the efforts of Shah Abbas II. to maintain.

Keywords: Shah Jahan, Baburids, Safavids, Diplomatic Relations, Kandahar.

---

* Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, coruc@artvin.edu.tr. (ORCID ID: 0000-0003-3065-8607)

(Maale Gönderim Tarihi: 11.07.2018; Makale Kabul Tarihi: 29.09.2018)

Giriş

Şah Cihan, Babürlü İmparatorluğu tahtına çıktığında dış siyasette üç ana hedefi vardı. Bu hedeflerin her birisi doğrudan veya dolaylı olarak Safevi İmparatorluğu'nu ilgilendiriyordu. O, babası Cihangir Şah döneminde Safeviler'in ele geçirmiş olduğu Kandahar'ı¹ geri almak, atalarının Buhara Hanlığı sınırlarında sahip olduğu toprakları tekrar ele geçirmek, Dekken'de bulunan sultanlıklar üzerinde hâkimiyet sağlamak ve onların Safeviler ile olan ittifakını bozmak istiyordu. Şah Cihan, Kandahar'ı almak için saldırıya geçtiğinde Buhara Hanlığı ile dostluğunu korumayı, Buhara Hanlığı'na saldırdığında da Safevi İmparatorluğu'nun tarafsızlığını arzuluyordu. Safeviler ve Buhara Hanlığı arasında bir ittifakın gerçekleşmesi, onun isteyebileceği en son şeydi. Bu yüzden her iki tarafla da iyi ilişkiler kurmayı amaçlıyordu. Hükümdarlığının ilk dönemlerinde Safeviler'den Kandahar'ı almak istediği için

¹ Kandahar, en başından beri Babürlüler ve Safeviler arasındaki anlaşmazlıkların temelini oluşturmaktaydı. Bkz; F. Bernier, *Travels in The Mughal Empire (A. D. 1656-1668)*, trc: Archibald Constable, London 1916. 184. 16. asrın başlarında Şah İsmail'in İran'da Safevi Devleti'ni, Babür'ün ise Delhi'yi ele geçirerek Hindistan'da Babürlü Devleti'ni kurmasıyla bu iki devlet zaman zaman Kandahar hâkimiyeti için birbirleriyle sorun yaşadılar. Babür, Kandahar'ı Herat idaresi altında elinde bulunduran Argun ailesinden almıştı. Babür'ün vefatıyla Kandahar, onun oğlu Şehzade Kamran'a miras olarak kaldı. Hümayun, Hindistan'daki egemenliğini Şir Şah'a kaybettikten sonra İran'a kaçmış, daha sonra da Şah Tahmasb'ın askeri birliklerinin yardımıyla 1545 yılında Kandahar'ı Kamran Mirza adına yöneten kardeşi Askeri'den almıştı. Ancak, Kandahar'ı Şah Tahmasb'a bırakacağına söz vermiş olmasına rağmen bunu yapmamıştı. Bkz; Mehmet Dağlar, *Şah Tahmasb'ın Dini Siyaseti (1524-1576)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2017, 137-140; Jadunath Sarkar, *History of Aurangzib*, I, Kalküta 1912, 130. Hümayun'un vefatını izleyen iç karışıklıklar ve onun yerine tahta çıkan Ekber'in yaşça küçük olmasından yararlanan Şah Tahmasb, 1558 senesinde Kandahar'ı ele geçirdi ve burayı erkek yeğeni Sultan Hüseyin Mirza'ya verdi. Sultan Hüseyin Mirza vefat ettikten sonra Kandahar onun oğlu Mirza Muzaffer Hüseyin'e kaldı. Mirza Muzaffer Hüseyin, Ekber'in egemenliğini kabul edince Kandahar yeniden Babürlüler'in eline geçti. Bkz; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, II, TTK Ankara 1987, 149-150. Bundan sonraki yirmi dokuz sene boyunca Kandahar Babürlü Devleti himayesinde kaldı. Safeviler, Ekber'in vefatından hemen sonra 1606'da buraya başarısız bir saldırı gerçekleştirdi. Kalenin karşılıklı müzakereler sonucunda teslim edilmesi için Cihangir ile yapılan görüşmeler sonuç vermedi. I. Şah Abbas, kaleyi kırk beş gün boyunca kuşattı ve burayı Babürlüler adına yöneten Nakşibendi üyesi Abdulaziz Han-Nahşibendi'den aldı. Bkz; Muhammed Haşim Han, *Müntehab-ül Lübab*, edit: Mevlevi Kebirüddin Ahmed, Mevlevi Gulam Kadir, Kalküta 1869, 553-554.

özellikle Buhara Hanlığı ile diplomatik ilişkiler kurmaya ihtiyacı vardı.² Şah Cihan, Buhara Hanlığı ile ilişkileri iyileştirmeyi planlarken bu hanlığın Belh valisi Nezir Muhammed Han, Babürlü himayesinde olan Kabil'e başarısız bir saldırı gerçekleştirdi.³ Şah Cihan, Nezir Muhammed'in bu saldırısından sonra Buhara Hanlığı'ndan intikam alma yolunu tercih etmedi. Hatta bu hanlıkla diplomatik ilişkilerini güçlendirerek Şii Safeviler'e karşı Osmanlılar ve Buhara Hanlığı ile Sünni bir ittifak bloğu oluşturmaya çalıştı.⁴ Diğer taraftan Kandahar'ı ele geçirmek için kurmak istediği bu ittifaktan Safeviler'in haberdar olmasını istemiyor, onlarla iyi ilişkiler kurarak bu ittifakı gizlemeye çalışıyordu. Ayrıca bu ilişkiler yoluyla Safeviler'in durumu hakkında bilgi edinmeyi amaçlıyordu. Şah Cihan, tahta çıktığı andan itibaren bütün bu hedeflerine ulaşabilmek için Safeviler'le diplomatik ilişkilere ağırlık verdi.

a) Kandahar'ın Fethi Öncesinde Diplomatik Temaslar

Şah Cihan tahta çıktıktan sonra Babürlü-Safevi diplomatik ilişkilerini başlatacak olan adımı Safevi şahı I. Şah Abbas attı. O, Cihangir'in vefatından dolayı baş sağlığı dilemek ve Şah Cihan'ın tahta çıkışı sebebiyle tebriklerini bildirmek amacıyla Bahri Beğ'i Babürlü sarayına gönderdi.⁵ Ancak Safevi hükümdarının asıl amacı Babürlü topraklarında meydana gelen gelişmeler hakkında bilgi edinmekti. Bahri Beğ, henüz yolda iken I. Şah Abbas vefat etmiş, torunu Şah Safi Safevi tahtına çıkmıştı. Şah Cihan, Safevi elçisini törenle karşıladı.⁶ O, Bahri Beğ sayesinde yeni Safevi Şahı ile diplomatik ilişkiler kurmak için fırsat elde etti. Babürlü hükümdarı, Bahri Beğ İran'a döndüğünde Mir Berke'yi Babürlü elçisi olarak onunla birlikte İran'a gönderdi. Mir Berke'den İran'ın vaziyeti hakkında rapor hazırlayıp hızlıca geri dönmesini istedi. Şah Cihan mektubunda Cihangir ve I. Abbas döneminde iki hanedan arasındaki bağlardan bahsetmekteydi. Bilhassa I. Abbas ile kendisi arasındaki ilişkiyi baba oğul ilişkisine benzetiyordu. Mektubunda Şah Safi'ye adil olması, ulemayı koruması ve zulümden kaçınması hususunda tavsiyelerde bulunuyor, ona "oğul" şeklinde hitap ediyordu.⁷ Mir Berke, 1629 yılının Kasım ayında

² Riazul Islam, *Indo Persian Relations (A Study of the Political and Diplomatic Relations between the Mughal Empire and Iran)*, Iranian Culture Foundation, Tahrán 1970, 99.

³ Abdulhamid Lahuri, *Padişahname*, I/I, College Press, Kalküta 1867, 206-215.

⁴ Abdur Rahim, *Mughal Relations with Persia and Central Asia (M. A. Ph.D)*, London 1935, 91.

⁵ Bayur, *age*, 194.

⁶ Muhammet Salih Kambu, *Amal-i Salih*, I, Şafik Press, Lahor 1967, 278.

⁷ Riazul Islam, *A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations (1500-1750)*, I, Iranian Culture Foundation, Tahrán 1979. 237-238.

Bahri Beğ'le İran'a gitti. O, uygun bir merasimle Şah'ın sarayında kabul edildi ve dört beş ay burada ağırlandıktan sonra tekrar Babürlü topraklarına döndü.⁸

Mir Berke, henüz Babürlü topraklarına erişmeden Şah Safi, Muhammed Ali İsfahani'yi onun arkasından elçi tayin etti. Safevi Şah'ı, mektubunda Babürlü hükümdarı ile aralarındaki uzlaşmaya değiniyor, I. Şah Abbas ve Ekber Şah'ın dostluklarını hatırlatıyor, akabinde de Mir Berke'yi görevi icabı çok bekletmeden gönderdiğini ifade ediyordu. R. İslam'ın değerlendirmesine göre Şah Safi, Şah Cihan'ın kendisi için "oğul" ifadesini kullanmasına karşılık ona "dost" diye hitap ediyordu. İslam'a göre Şah Cihan, I. Şah Abbas'ı Cihangir ile eşit seviyede tutarak kendisini dedesinin yerine Safevi tahtına geçmiş olan Şah Safi'den üstün gösteriyordu. Şah Safi ise dedesi I. Abbas'ı Ekber ile eşit düzeyde göstererek kendisinin Şah Cihan ile aynı seviyede olduğu mesajını veriyordu.⁹ Muhammed Ali Beğ, Haziran 1630'da Lahor'a vardığında Şah Cihan, Han-ı Cihan Ludi isyanını bastırmak ve onun sığındığı Nizamşahlar'ı cezalandırmak üzere Dekken bölgesine hareket etmişti. O, Safevi elçisinin gelişinden haberdar olunca Mekremet Han'ı Safevi elçisini huzuruna getirmesi için görevlendirdi. Safevi elçisi, Burhanpur'da Şah Cihan'ın huzuruna geldi. Babürlü hükümdarı elçiyi nezaketle karşıladı. Onu kıymetli hediyeler ve bir miktar para ile ödüllendirdi. Bir süre misafir ettikten sonra da 1632 yılının Ekim ayında ülkesine geri gönderdi.¹⁰

Şah Cihan, Muhamed Ali Beğ'in görevini tamamlayıp geri dönmesiyle Safder Han'ı Babürlü elçisi olarak Safeviler'e gönderdi. O büyük bir heyetin başında İran'a hareket etti. Bu heyet Şah için 4 lek rupi değerinde nadir ve kıymetli hediyeler yüklenmişti.¹¹ Bu hediyeler, Ahmedabad, Banaras ve Bengal kumaşlarından oluşmaktaydı. Elçi, tüm diplomatik adap ve kaidelere aşınaydı. O, Nisan 1633'te hareket izni almış, ancak iki veya üç ay sonra yola çıkabilmişti. Şah Cihan, Safevi hükümdarının Muhammed Ali Beğ vasıtasıyla göndermiş olduğu mektubundan övgü ile bahsetmekle birlikte "İran'ın durumu hakkında elde edilen bilgilerden görülüyor ki Şah Abbas döneminden iki hanedan arasındaki bağlılığı size anlatacak devlet adamları kalmamıştır" ifadelerine yer vermişti.¹² Şah Safi'nin Muhammed Ali Beg vasıtasıyla

⁸ İslam, *Indo-Persian Relations*, 98.

⁹ İslam, *A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations*, 239.

¹⁰ Banarsı Prasad, Saksena, *History of Shah Jahan of Diih*, London 1631, 212-213.

¹¹ Lahuri, *age*, I/1, S. 477.; 1 lek, 100.000 rupi değerindedir. Bkz; Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, edited and completed by W. E. Begley and Z. A. Desai, Delhi, 1990, 7.

¹² İslam, *Indo-Persian Relations*, 100.; Şah Cihan döneminde Babürlü-Osmanlı diplomatik ilişkilerinde de benzer bir durumun yaşandığına şahit oluyoruz. Şah Cihan, bir süre sonra Şii Safevilere karşı Sünni bir ittifak bloğu oluşturmak için elçisi Mir Zarf

gönderdiği son mektup Şah Cihan'ın hoşuna gitmemiş olmalı. Safevi şahı söz konusu mektubunda kendisine “oğul” diye hitap eden Şah Cihan'a “dost” tabirini kullanmıştı. Şah Safi, Babürlü hükümdarına “dost” tabiriyle karşılık vererek aslında kendisini onunla eşit gördüğü mesajını verdiği gibi, karşı tarafın diplomatik üstünlük kurma fırsatını elinden almış oluyordu. Şah Cihan, muhtemelen onun kendisine “emmi” diye hitap etmesini bekliyordu.

Şah Cihan, Safevi şahına karşı kullandığı üslupla diplomatik üstünlük kuramayınca uzun ve hayli ayrıntılı nasihatler vererek onun hamisi gibi davranıyor, ona şefkatli ve affedici olmayı, şiddet ve gaddarlıktan uzak durmayı tavsiye ediyordu. Ayrıca Han-ı Cihan Ludi isyanının bastırılmasının yanı sıra Dekken bölgesindeki Nizamşahlar, Kutubşahlar ve Adilşahlar sultanlıkları üzerine başarılı seferler gerçekleştirildiği, Hugli'nin ele geçirilerek Portekizliler'in buradan çıkarıldığı hakkında malumatlar veriyordu. Babürlü hükümdarı, bu askeri faaliyetlerden bahsetmesindeki amacı Safeviler'e gözdağı vermektir.¹³ Babürlü elçisi Safder Han İran'a vardıkdan sonra Şah Safi, Behram Beğ adlı bir görevli vasıtasıyla ona bir mektup gönderdi. O, mektubunda bir süredir ülkesinin kuzey batı sınırlarındaki problemlerden dolayı savaş halinde olduğunu, Erivan'ı işgal eden Osmanlıları buradan geri püskürttüğünü bildiriyordu. Safevi Şah'ı, mektubunun devamında Tebriz üzerinden Erdebil'e, oradan da İsfahan'a hareket edeceğini ifade ettikten sonra Safder Han'a bu istikamette ilerlemesi talimatını veriyordu. Safder Han, aldığı bu talimattan sonra harekete geçti.¹⁴

Şah Safi, Keşan'a vardıkdan sonra huzuruna gelen Safder Han'ı nazik bir şekilde karşıladı. Elçi, buradan İsfahan'a kadar Şah'a yol arkadaşlığı etti. Şah'ın

---

vasıtasıyla Osmanlı devleti ile temas kuracaktı. O mektubunda Osmanlı hükümdarı IV. Murat için “Allah'ın yeryüzündeki gölgesi”, “Müslüman hükümdarların hakani” gibi abartılı ifadeler kullanmıştı. Bkz; Joseph De Hammer, “Memoir on the Diplomatic Relations between the Courts of Dehli and Constantinople in the Sixteenth and Seventeenth Centuries” *Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Vol II/No I, 1829, 478. IV. Murat, Babürlü hükümdarına cevap olarak gönderdiği mektubunda ona sadece “Hint Hükümdarı” demekle yetinmişti. Şah Cihan, bu cevaptan memnun kalmamış, hatta cevap da vermemişti. Bunun yerine Babürlü veziri İslam Han mevkidaşı Mustafa Han'a gönderdiği mektupta IV. Murat'ı kast ederek Osmanlı hükümdarlarının yanında ilim ve tecrübe sahibi devlet adamlarının olmadığını, bu yüzden diplomatik nezaket kurallarını bilmediklerini ifade etmekteydi. Bkz; Farooqi, Naimur Rahman *Mughal-Ottoman Relations (A Study of the Political and Diplomatic Relations between the Mughal India and Ottoman Empire 1556-1748)*, Delhi 2009. 29.

¹³ İslam, *A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations*, 250.

¹⁴ İslam, *aynı eser*, 252.

siyasi amaçlarını öğrenmek amacıyla ona yakın olmaya çalıştı.¹⁵ Şah, 1637 yılının ortalarında Safder Han'ı Babürlü topraklarına uğurladı. Bu tarihlerde Yadigar Beğ'i de Safevi elçisi olarak Babürlü topraklarına gönderdi. Safevi Şahı, Yadigar Beğ aracılığıyla Babürlü hükümdarına bir mektup yolladı. Şah mektubunun başında Babürlü hükümdarına karşı samimi ifadeler kullandıktan sonra iki hanedan arasındaki köklü ilişkiyi hatırlatıyordu. Mektubunun devamında Osmanlı İmparatorluğunu mağlup ederek Erivan'ı geri aldığını ifade ediyordu. O, Şah Cihan'ın Safder Han aracılığı ile göndermiş olduğu mektubunda değinmiş olduğu başarılı seferlerine ve üstü kapalı tehdidine kendi başarısından bahsederek cevap veriyordu.¹⁶ Babürlü hükümdarı, bu sırada Safeviler'e karşı bir Sünni ittifak bloğu oluşturmak maksadıyla Osmanlılarla ilk resmi temasını kurdu. Şah Cihan, IV. Murat'ın (1623-1640) Bağdat seferi sırasında ona Mir Zarif adındaki elçisiyle bir mektup yollayarak Kandahar'ın fethi için Şii Safeviler'e karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri desteğini almaya çalıştı. Ancak başarılı olamadı.¹⁷

Diğer taraftan Safder Han henüz Safevi sarayında iken Şah Cihan, Mir Hüseyin adında başka bir elçiyi daha 1637 yılının Mayıs ayında Safevi sarayına göndermişti. Babürlü hükümdarının elçisi vasıtasıyla Şah Safi'ye göndermiş olduğu mektubun üslubu daha önce göndermiş olduğu mektuplara nazaran daha ağırdı. O, son mektubunda uzun süredir Nizamşahlar'dan aldığı Devletabad'ı ziyaret etmeği arzu ettiğini ve bunun için de Dekken'e doğru harekete geçtiğini ifade ediyordu. Devletabad Kalesi'nin gerçekten anlatıldığı gibi eşi benzeri olmayan bir kale olduğunu vurguluyordu. Mektubunun devamında eğer bu kale Babürlü-Safevi sınırında olsaydı onu Şah'a verebileceğini dile getiriyordu. Babürlü hükümdarının bu teklifi dostça bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Zira Safevî Devleti üzerinde istenilen siyasi hegemonya tesis edilemeyince bu yöntemim denenmiş olması ihtimal dâhilindedir. Ancak mektubun devamında yer alan ifadeler dostça bir söylemden ziyade Babürlülerin Hindistan üzerinde kurdukları hakimiyetin açık bir izahı olarak düşünülmektedir. Bu suretle Safevî Devletine gözdağı verilmek istenmiştir.

¹⁵ Saksena, *age*, 214.

¹⁶ Islam, *A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations*, 256.

¹⁷ Naimur Rahman Farooqi, *age*, 26.; Osmanlı vakanüvisi Naima, Mir Zarif'in Bağdat'ı Safeviler'den geri almak için ordusuyla harekete geçen IV. Murat ile Musul'da karşılaştığını, ona Şah Cihan tarafından gönderilmiş olan mektup ve değerli hediyeleri sunduğunu bildirmektedir. Bkz; Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima (Ravzatü'l-Hüseyin Fi Hülasati Ahbari'l-Hafkayn)*, Haz: Mehmet İspirli, II, AKDYYK Yayınları, Ankara 2007, 880.

Şah Cihan, Safevi hükümdarının böyle bir kaleyi görmüş olamayacağını ileri sürerek kalenin bir resmini ona göndermiş, diplomatik nezaket kurallarını tamamen çiğnemişti. O, Cechar Singe Bundela üzerine yapmış olduğu seferin ayrıntılarının yanı sıra Adilşahlar üzerine yapılan bir askeri seferden sonra bu sultanlığa boyun eğdirdiğini, Kutubşahlar'ın ise askeri sefere gerek kalmadan boyun eğdiğini belirtiyordu. Şah Cihan, bütün bu gelişmeler hakkında bilgi vererek Babürlü askeri gücünün üstünlüğünü vurguluyordu. Bu mektup, Mir Hüseyin aracılığıyla Şah'a verilmesi için Safder Han'a gönderilmişti. Buna ilaveten bazı meseleler hakkında Şah ile konuşması için Safder Han'a başka bir mektup daha gönderilmişti.¹⁸

Mir Hüseyin, Safevi sarayına geldiğinde Safder Han buradan ayrılmıştı. Şah Safi, Babürlü elçisi Mir Hüseyin vasıtasıyla Babürlü hükümdarına bir mektup gönderdi. Safevi Şah'ının gönderdiği bu mektubun üslubu, Şah Cihan'ın üslubundaki sertleşmeye rağmen yumuşuyordu. Mektubunda Şah Cihan'a "emmi" diye hitap ederek açıkça muhatabının diplomatik üstünlüğünü kabul ediyordu. Şah Safi, Babürlü hükümdarının Devletabad'ı ziyaretinin yanı sıra Cechar Singe Bundela'nın isyanının bastırıp Dekken sultanlıkları üzerinde hakimiyet kurduğundan haberdar olduğunu ve bundan memnun kaldığını söylüyordu. Ayrıca daha önceden Yadigar Beğ aracılığıyla göndermiş olduğu mektubunda kendisinin askeri seferlerinden bahsettiğini belirtiyordu. Mektubun devamında ise Mir Hüseyin'in İran'ın durumu hakkında bazı malumatları sözlü olarak ona anlatacağını ifade ediyordu. Şah Safi, Babürlü hükümdarının Safder Han tarafından şifahi olarak söylenmesi için Mir Hüseyin aracılığıyla kendisine mesaj gönderdiğini, ancak Mir Hüseyin gelmeden önce Safder Han'ın Safevi sarayından ayrılmış olduğunu dile getiriyordu. Bu yüzden Safder Han'ın Babürlü hükümdarının mesajını iletmediğini, eğer önemli bir husus ise kendisiyle tekrar iletişime geçebileceğini ifade ediyordu.¹⁹

Şah Cihan'ın Mir Hüseyin aracılığıyla Şah Safi'ye iletilmesi için Safder Han'a göndermiş olduğu şifahi haberin ne olduğunu bilmiyoruz. Bu haberin Kandahar ile ilgili olduğu ihtimali oldukça yüksektir. Mir Hüseyin Babürlü ordusu Kandahar'a girmeden önce 1638 yılının Mart ayında Safevi sarayından ayrılmıştı. Bu yüzden Şah Safi'nin onun vasıtasıyla gönderdiği mektup Kandahar'a hiç işaret etmiyordu. Elçinin Safevi topraklarından hareketinden bir süre sonra Babürlü ordusu Kandahar'ı ele geçirdi. Mir Hüseyin 1638 yılının Kasım ayında Babürlü sarayına vardı. Diğer taraftan Safder Han ile aynı tarihlerde yola çıkmış olan Yadigar Beğ, ondan önce Babürlü sarayına vardı.

¹⁸ İslam, *A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations*, 255.

¹⁹ İslam, *aynı eser*, 259.

Yadigar Beg, muhtemelen Babürlüler'in Kandahar planlarını araştırmak için gelmişti. Ancak getirmiş olduğu mektupta Kandahar'dan bahsedilmiyordu. Bu tür diplomatik temaslarda mektupta ifade edilenlerin haricinde genellikle sözlü olarak bazı mesajlar iletilirdi.²⁰ Yadigar Beğ, Babürlü ordusunun Kandahar'ı ele geçirmesinden yaklaşık bir ay sonra saraya vardı ve bir süre Agra'da kaldı. Yadigar Beğ, bunun akabinde başkentten Lahor'a gitti. Burada üç ay kaldıktan sonra kendisine verilen hediyelerle İran'a döndü.²¹

b) Kandahar'ın Fethinden Sonra Sınır Diplomasisi

Kandahar'ın fethinden sonra Şah Cihan'ın Safeviler'e yönelik siyaseti, onun Maverünnehir'i fethetme hırslarından dolayı yön değiştirdi. İlk başta Buhara Hanlığı topraklarına yapmayı planladığı saldırı için Herat'taki Safevi yöneticilerinin desteğini elde etmeye çalıştı. Kandahar ve Horasan sınırlarında Babürlüler ile Safeviler arasında meydana gelen bölgesel bir çatışma neticesinde Horasan valisi Hasan Han, Kandahar'ın Babürlü valisi Kılıç Han vasıtasıyla Babürlü idaresine şikayette bulundu. Bu hadise iki taraf arasında görüşmelerin hız kazanmasına vesile oldu. Babürlüler Özbek saldırılarına karşı Hasan Han'a yardım teklifinde bulundu. Bu sırada Safevi merkezi idaresinin zayıflığı, Özbeklerin Mervîçak tarafından yaptığı saldırılara karşısında Horasan valisini savunmasız bıraktı.²² Kılıç Han, Hasan Han'a bu saldırılara karşı birlikte askeri önlemler alma önerisinde bulundu.²³ Zor durumda olan Hasan Han, bu öneriyi kabul ettiğini bildirdi.²⁴

Babürlü devlet adamlarından Asaf Han, Hasan Han'a bir mektup göndererek Şah Cihan'ın bir şehzadeyi Babürlü ordusuyla Belh üzerine göndereceğini, bu yüzden ona birlikleriyle bazı Özbek mevkillerine saldırı için hazır olmasını bildirdi. Mektubunda daha sonra Horasan ahali için endişe içerisinde olduğunu ve onlar üzerinde Özbek tehditlerinin gittikçe arttığını ifade etti. 1641 yılının başlarında Babürlüler, Belh'e saldırıya geçmek için hazırlık içerisine girdiler. Hasan Han, bu sırada vefat etti. Babürlüler, bu defa Özbekler'e karşı Hasan Han'ın oğlunun ve onun halefinin desteğini kazanmaya çalıştı. Ancak Şah Safi'nin Kandahar'ı Babürlüler'den geri alma kararı, Babür-Safevi ittifak girişimini ortadan kaldırdı.²⁵

²⁰ İslam, *Indo-Persian Relations*, 101-102.

²¹ Lahuri, *age*, II, 124-125.

²² İslam, *Indo-Persian Relations*, 105-106.

²³ İslam, *A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations*, s. 270.

²⁴ İslam, *aynı eser*, s. 271.

²⁵ İslam, *aynı eser*, 278-279.

Safevi ve Babürlü üst düzey görevlilerinin birbirleriyle olan yazışmaları, bu dönemde iki taraf arasındaki sınır diplomasisini açığa çıkarmaktadır. R. İslam Safevi tarafından gönderilmiş olan çok sayıda mektubun, British Museum'daki nadir el yazmaları içerisinde bulunduğunu belirtmektedir. Araştırmacı her ne kadar tek bir mektup koleksiyonunda olmasalar da Babürlü idaresi tarafından gönderilmiş olan bazı mektupların da burada olduklarını beyan etmiş ve mektupların, Babürlüler'in ortak düşmanları Özbekler'e karşı Safeviler'i ikna etme çabalarının bir parçası olduğu bilgisini sunmuştur. Esasında Safeviler için Özbekler karşısında galibiyetin yolu Babürlüler ile işbirliği yapmaktan geçmektedir. Bu açıdan Babürlüler zaman zaman Özbekler'e karşı saldırı için bir şehzadeyi görevlendirmeyi düşündüklerini ifade ettiler.²⁶

Babürlüler'den gelen mektuplarda Şah Cihan'ın Orta Asya'da atalarının mirası olan toprakları geri almaya kararlı olduğu vurgulanıyordu. Kandahar'ı Babürlüler'e kaptırmış olan Safeviler, doğal olarak kuzey doğu sınırlarında Babürlüler'in güçlerini artırma tehdidiyle karşı karşıya kaldılar. Safevi idaresi, Herat'daki resmi görevlilerine talimatlar göndererek Babürlüler ile yakın ilişkileri devam ettirmelerini, Şah'ın onayının olmadığı herhangi bir eylemde bulunmamalarını, Babürlüler'in bölgedeki planlarını ve askeri faaliyetlerini öğrenmeye çalışmalarını emrediyordu.²⁷ Dolayısıyla Safeviler, Babürlüler ile kurmuş oldukları bu sınır diplomasisi yoluyla bir taraftan Özbeklere karşı kendilerini garantiye aldıkları gibi bir taraftan da onların faaliyetlerini yakından öğrenme fırsatı elde ediyorlardı.

Şah Safi'nin Babürlüler'in durumu hakkında bilgi edinmek istemesinin temelinde Kandahar'ı onlardan geri almak arzusu vardı. Şah Safi, Kandahar'ı geri almak için harekete geçtiği süreçte vefat etti ve çocuk yaştaki Şah II. Abbas tahta çıktı. Şah II. Abbas, tahta çıktıktan sonra Safevi idaresi, zayıf, istikrarsız ve hizipleşme içerisinde olmaya devam etti. Her iki ülkenin sınır görevlileri arasındaki mektuplaşma bu süreçte de devam etti. Yeni dönemde Safevi tarafından gönderilen mektuplarda Babürlüler'e karşı izlenen siyasetteki değişikliğin emareleri dikkat çekmektedir. Bu mektupların birinden Babürlüler'e açık şekilde dostluk mesajı verilmektedir.²⁸

²⁶ İslam, *Indo-Persian Relations*, 106.

²⁷ İslam, *aynı eser*, 106-107.

²⁸ İslam, *aynı eser*, s. 107.; İslam, *A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations*, 289-290.

c) Şah Cihan'ın Safevi-Buhara İttifakı İhtimaline Karşı Yürüttüğü Diploması

Babürlü hükümdarı Şah Cihan, oğlu Şehzade Murat Bahş'ı Buhara Hanlığı üzerine gönderdi. Onun liderliğindeki Babürlü ordusu Belh ve Bedehşan bölgesinde başarılı fetihler yaptı. Şehzade, Kunduz'u ele geçirdikten sonra Şah Cihan ona Babürlü ordusunun askeri seferlerinin gerekçelerini dile getirdiği mektubunu gönderdi ve bu mektubu bir elçiyle Belh valisi Nezir Muhammed Han'a iletmesini istedi. Murad Bahş, bu mektubu İshak Beğ vasıtasıyla Belh valisine gönderdi. Nezir Muhammed, mektupta yazanlara sevinir gibi görüldü. O, Şehzade'ye Belh'e geldiğinde burayı ona bırakıp Kabil'e gideceğini, orada Şah Cihan ile görüştüktan sonra Hacca gideceği haberini yolladı. Ancak Şehzade Belh'e varınca Nezir Muhammed, gizlice buradan Saburgan istikametine kaçtı.²⁹ Asalet Han ve Bahadır Han, Şehzade Murad Bahş'ın talimatıyla onu takip ederek Saburgan civarında mağlup ettiler. Nezir Muhammed Han, bu yenilgiden sonra II. Şah Abbas'ın yardımına başvurmak maksadıyla oğlu Kutluk Muhammed Sultan, torunu Muhammed Kasım Sultan ve 3000 civarında Özbek ilk önce Endhud'a, oradan da Merv ve Meşhed'den geçerek Safeviler'in başkenti İsfahan'a gitti.³⁰

Şah Cihan bu gelişmeden haberdar olunca oldukça endişelendi. O, Cannisar Han'ı Sadullah Han'a yazdırdığı bir mektubun yanı sıra çeşitli hediyelerle Safevi sarayına gönderdi.³¹ Mektupta sabık hükümdar Şah Safi dönemi üzerine bazı konulara değiniyor ve Şah II. Abbas'ın cülusunu tebrik ediyordu. Mektubun devamında ise iki hanedan arasında uzun yıllardır süren ilişkileri hatırlatarak yeni hükümdara öğütler veriyor, onun hakimiyetini güçlendirmek için yardım teklifinde bulunuyordu.³² Ayrıca Buhara Hanlığı ile

²⁹ Bayur, *age*, 210.

³⁰ Muhammed Salih Kambu eserinde Nezir Muhammed'in oğlu Kutluk Muhammed ve torunu Kasım ile Safevi topraklarına ilerleyişi, onların II. Şah Abbas'ın sarayında nasıl ağırlandığı, akabinde Nezir Muhammed Han'ın umduğu yardımı alamadan nasıl geri döndüğü hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bkz; Kambu, *age*, II. 437-438.; Buhara Hanlığı vakanüvislerinden Muhammed Yusuf Münşi ise eserinde II. Şah Abbas'ın Safevi ordusunu Babürlüler üzerine göndermek istediğini, Nezir Muhammed'in ise bunu kabul etmediği ifade etmektedir. Bkz; Muhammed Yusuf Münşi (1380 hş.) *Tezkire-i Mukîm Hâni (Sevr Tarihi, Ferhengi ve İctimâi Mâverâünnehr der ahdi Şibâniyân ve Eşterhâniyân: H. 906-1116)*. ed: Ferište Sarrafan, Tahran: Miras-ı Mektub, 165. Ancak dönemin Babürlü ve Safevi vekayinamelerinde böyle bir malumat bulunmamaktadır.

³¹ Muhammed Tahir Vahid Kazvini, *Abbasname*, Ed. İbrahim Dehkan, Erak, 1329, 84.

³² İslam, *A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations*, 291.

olan ilişkilerinde Şah II. Abbas'ın tarafsızlığını güvence altına almak istiyordu. Çünkü Maverünnehir bölgesindeki hedeflerine tam olarak ulaşmamıştı.³³

Şah Cihan, Cannisar Han'ı Safevi sarayına gönderdikten sonra Mir Aziz vasıtasıyla da Nezir Muhammed'e merhamet içeren mektubunu gönderdi. Mir Aziz, oldukça hızlı hareket etti ve Ferah yakınlarında Cannisar Han'a yetişti. O, Cannisar Han'ın yanına varınca Nezir Muhammed Han'ın İsfahan'a gittiğini duydu. Bunun üzerine Cannisar Han'dan önce Tun ve Tabes yolundan İsfahan'a vardı. Babürlü elçisi, burada Nezir Muhammed Han'ın Safevi Şahı'nın desteğini alamayarak Meymene'ye geri döndüğünü öğrenince arkasından gidip ona Şah Cihan'ın mektubunu vermeyi düşündü. Safevi Şahı, onu kararından vaz geçirdi ve bu mektubu Nezir Muhammed Han'a vermenin Babürlüler'in itibarını zedelemekten başka bir sonuç doğurmayacağını ifade etti.³⁴ Mir Aziz onun söylediklerini kabul etti ve bir mektupla durumu Şah Cihan'a bildirdi. Şah Cihan, *"eğer o mutluluğa erişmek isteseydi bu mektubu almaktan mahrum olmazdı. Şimdi onun peşinden gitmenin hiçbir faydası yok"* cevabını verdi ve Safevi sarayında bulunan Mir Aziz'e geri dönmesini emretti.³⁵

Şah Cihan, Cannisar Han'ın ardından Arslan Beğ'i bir mektupla Safevi sarayına gönderdi.³⁶ Babürlü hükümdarı mektubunda Belh seferinde en başından beri haklı olduğunu, buradaki Özbekler'in kendi liderlerine karşı itaatten ayrıldığını ve Seyitleri öldürdüklerini bildiriyordu. Mektubun devamında Nezir Muhammed Han'ın Kunduz hâkimi olan oğlu Hüsrev Sultan'ın Babürlü maiyetine dâhil olduğunu, Nezir Muhammed'in ise Şehzade Murad Bahş'a Mekke'ye gitme talebini bildirerek yola çıktığını, ancak Safevi topraklarına gittiğini yazıyordu. Şah Cihan, mektubunda ayrıca II. Şah

³³ Saksena, History of Shah Jahan of Dihli, 221.

³⁴ Muhammed Salih Kambu, eserinde II. Şah Abbas'ın Mir Aziz'e Kurban bayramı günü Cannisar Han ile beraber huzuruna gelerek Nezir Muhammed Han'ın durumunu bir mektup vasıtasıyla Şah Cihan'a anlatmalarını istediğini ifade ediyor. Burada verilen bilgiler doğrultusunda Mir Aziz'in onun söylediklerini kabul ettiği ve Nezir Muhammed Han'ın durumunu bir mektupla Şah Cihan'a arz ettiğini görüyoruz. Kambu, *age*, II,, s. 415-416; Ancak Mir Aziz'in Cannisar Han ile Kurban bayramı günü Şah Abbas'ın huzuruna gitmiş olduğu hususu şüphelidir. Çünkü Kazvini, Abbasnamesi'nde Cannisar Han'ın kendisini karşılamak üzere II. Şah Abbas tarafından gönderilmiş olan Mirza Muhsin İsfahani ile birlikte Arslan Beğ'i Tabes'te beklediği ve ardından üçü birlikte Safevi sarayına gittikleri dile getirilmektedir. Bkz; Kazvini, *age*, 84.

³⁵ Kambu, *age*, C. II., 416.

³⁶ Muhammed Yusuf Valeh İsfahani, *Huld-i Berin*, (Part 6 and 7, section 8) ed: M. R. Nasiri, Tahran 2003. 434.

Abbas'tan Nezir Muhammed'in Mekke'ye gitmesi için müsaade tanınmasını isterken, onun Maverâünnehir'e dönmesine izin verilmemesini ima ediliyordu. Son olarak ordusunun Bedehşan'da elde etmiş olduğu başarılarından bahsederek Buhara ve Semerkant'ın fethi için de dua ediyordu.³⁷

Şah Cihan, Safevi hükümdarına göndermiş olduğu bu ikinci mektupta Belh ve Bedehşan bölgesinde yapmış olduğu fetihleri özellikle seyitlerin öldürülmesi hadisesine dayandırarak meşrulaştırmaya çalışmıştır. Babürlü hükümdarı ayrıca Semerkant ve Buhara'nın fethi için dua ederek aslında Safevi hükümdarına bundan sonraki planları hakkında bilgi veriyor, onu bu amaçlarından haberdar ediyordu. Ancak bu iki mektubun hiçbirinde Belh ve Bedehşan bölgesi ele geçirildikten sonra buralarda Babürlü birliklerinin Özbek ve Alaman³⁸ kabileleri ile giriştikleri mücadelelerden bahsetmiyordu. Çünkü Babürlü birlikleri, Belh ve Bedehşan bölgesine girmiş olmalarına rağmen Özbek ve Alaman kabileleri ile giriştikleri savaşlarda tam manasıyla üstünlük sağlamış değillerdi.

Bu iki elçi, Nezir Muhammed Han'ın Şah'ın sarayından ayrılmasından sonra Safevi topraklarına ayak basmışlardı. II. Şah Abbas, Mirza Muhsin İsfahani'yi Cannisar Han'ı karşılaması için görevlendirdi. O, Tabes'te Cannisar Han'ı karşıladıktan sonra ikisi Arslan Beğ'i beklediler ve bir kaç gün sonra Arslan Beğ ile beraber İsfahan'a girdiler. Onlar Safevi Şah'ının huzuruna çıkarak hükümdarlarının gönderdiği mektup ve hediyeleri sundular. Bu görüşmede elçiler, iki devlet arasındaki dostluğa dikkat çekerek Babürlü hükümdarlarının bu dostluğu devam ettirmek niyetinde olduklarını, Safevi sarayına karşı iyi niyet beslediklerini dile getirdiler. II. Şah Abbas, Babürlü elçilerine hediyeler verdi ve onları layıkıyla ağırladı. Onlara Hindistan ülkesine karşı herhangi bir saldırıda bulunmayacağını ifade etti.³⁹

İlk önce Cannisar Han Safevi topraklarından ayrılmak için müsaade aldı. Şah, onu yaklaşık 15.000 tümen değerinde altın, gümüş ve çeşitli hediyeler ile

³⁷ Riazul Islam, *A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations*, 293.

³⁸ "Alaman" veya "alamancı" isimleri ile bilinen bazı kabilelerin Buhara ordusunda çeşitli dönemlerde görev aldıklarını biliyoruz. Faruk Sümer, onların isimlerinin el-aman, diğer görüşler ise almaktan, el koymaktan türeme ihtimali yüksek olan alaman kelimesi Kazak-Kırgız bozkırlarından Özbek ve Türkmen sahasında kadar büyük bir sahada rastlanılan, geçimini yağmacılıktan sağlayan, bağımsız olmayı seven ve herhangi bir otoriteye itaat etmek istemeyen göçebe karakterli kabileler için kullanılırdı. Bkz; Selim Serkan, Ükten, *Buhara Hanlığı'nın Askeri Teşkilatı (1500-1868) (Basılmamış Doktora Tezi)*, 72.

³⁹ Kazvini, *age*, 84-85.

ödüllendirdi. Ayrıca ona refakat etmesi için Evtar Han'ı görevlendirdi.⁴⁰ Evtar Han, bazı sebeplerden dolayı ona bütün yol boyunca refakat edemedi ve geri döndü. Cannisar Han'ın ardından Arslan Beğ, Safevi topraklarından ayrıldı. II. Şah Abbas, Arslan Beğ aracılığıyla Şah Cihan'a bir mektup gönderdi. Safevi hükümdarı mektubunda Özbekler'in içinde bulunduğu kargaşanın Safevi topraklarında bilindiğini, onların zayıf durumları göz önünde bulundurulduğunda bu meselelerine müdahale etmeyi uygun görmediğini bildirdi. Ayrıca Nezir Muhammed Han'ın Mekke'ye gitme niyeti olmadığını, onun Maverâünnehir sınırlarında bulunduğunu bildirdi.⁴¹

d) Kandahar'ın Kaybı ve Tek Taraflı Diploması

Babürlüler, Belh bölgesinde girişmiş oldukları mücadelelerde başarısız oldular. Bu durum onların askeri prestijine zarar verdi. Birbiri ardına yürütülen seferler Babürlü ordusunu oldukça yordu ve mücadele azmini kırdı. Diğer taraftan 1648 yılına gelindiğinde II. Şah Abbas olgunluk çağına gelmiş, devlet idaresini kendi kontrolünde tutabilecek yetkinliğe erişmişti. O, Babürlü ordusuna büyük bir darbe vurarak Şah Safi döneminde kaybedilen Kandahar'ı geri almak istiyordu. II. Şah Abbas, casusları vasıtasıyla Kandahar kale savunmasının zayıflığı hakkında bazı bilgiler elde etti ve bu bilgiler onu cesaretlendirdi. Safevi hükümdarı, almış olduğu bu bilgilerden sonra Safevi topraklarında bulunan iki Babürlü elçisini memleketlerine gönderdi. Akabinde büyük bir gizlilik içerisinde sefer hazırlıklarını yürüttü.⁴² Safevi Şahı, daha sonra kendisini batı ve kuzey doğu sınırlarından gelebilecek tehlikelere karşı garantiye aldı. Şah Safi, 1648 Nisan'ında İsfahan'dan harekete geçti ve Horasan'a doğru ilerledi. Nezir Muhammed Han, bu esnada elçisi Mehdi Hacı aracılığıyla onun Kanadaha'ı alma girişiminde tarafsız kalacağı güvencesini verdi. Bistam'a eriştiğinde Ürgenç valisi Ebul Gazi Han ve Osmanlı hükümdarı Sultan İbrahim (1640-1648) de göndermiş oldukları elçileri vasıtasıyla tarafsızlıklarını bildirmişlerdi.⁴³

Şah II. Abbas, Kandahar üzerine saldırıya geçmeden önce burayı Babürlü hükümdarından sulh yoluyla almayı denedi. Maksut Beğ'in oğlu Şah Kulu'yu Şah Cihan'a elçi olarak yolladı. Şah Kulu vasıtasıyla göndermiş olduğu mektubunda Şah Cihan'ın Türkistan'da girişmiş olduğu mücadelelerden sonra Belh'i Nezir Muhammed Han'a geri vermiş olmasını, onun cömertlik özelliğine

⁴⁰ İsfahani, *age*, 437-438.

⁴¹ İslam, *Indo-Persian Relations*, 109-110; Kazvini, *age*, 85.; Elimizdeki kaynaklar Mir Aziz'in Safevi sarayından ne zaman ayrıldığı hakkında malumat vermemektedir.

⁴² Saksena, *age*, 223.

⁴³ Kazvini, *age*, 96-97.

dayandırılıyordu. Şah II. Abbas, mektubunun devamında Şah Cihan ile arasındaki baba oğul ilişkisini göz önünde bulundurduğunda onun Kandahar'ı kendisine geri vermesi halinde iki hanedanın arasındaki ilişkilerin daha da güçleneceğini ve iki ülkenin insanların barış içerisinde yaşayacağını vurguluyordu. Safevi Şah'ı, Şah Cihan'ın bu talep karşısında vereceği cevabın olumsuz olacağını tahmin ettiği için askeri hazırlıklarını çok önceden başlatmıştı.⁴⁴

Şah Cihan, bir süre önce avlanmak için gittiği Sefidun'dan 12 Ekim 1648 tarihinde döndü ve özel av alanında konuşlandı. Bu esnada Kandahar kalesi kumandanı Devlet Han ve Bust kale kumandanı Purdil Han, Şah II Abbas'ın yazı Bestam düzlüklerinde geçirdiğini, ardından Meşhed'e ilerleyerek büyük bir orduyla Kandahar kalesini almaya geldiğini bildirdiler. Onlar, Şah II. Abbas'ın Babürlü birliklerinin kış şartlarında Kabil ve Multan yolundan yardıma gelmelerinin zor olacağını farkında olduğunu, bu yüzden sefer için büyük bir gayret gösterdiğini ifade ettiler.⁴⁵

Bir süre sonra Ferah, Sistan ve diğer yerlere tahıl toplamak için görevlilerin gönderilmiş olduğu haberleri geldi. Safevi hükümdarının Babürlü sarayına gönderdiği elçisi Şah Kulu'nun Kandahar'a geldiği, üç gün burada kaldıktan sonra tekrar harekete geçtiği de gelen bilgiler arasındaydı. Şah Cihan, Şahcihanabad'dan Allame Sadullah Han'ı çağırıyordu. Büyük bir Babürlü ordusunun hızlı bir şekilde harekete geçirilip, Kandahar'a doğru sevk edilmesi gerektiği için ona şahsi mülk ve câgîrlinde⁴⁶ bulunan bütün mansabdâr⁴⁷ ve

⁴⁴ Islam, *A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations*, 299-300.

⁴⁵ Kambu, *age*, C. III, 65.

⁴⁶ Farsça ca (yer) ve gir (tutan) kelimelerinin birleşmesinden oluşan câgîr, sözlükte "tutulan, sahip olunan yer" anlamına gelmektedir. Babürlü İmparatorluğu'nun sahip olduğu topraklar halisa ve câgîr olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Babürlü hanedanına ait topraklara halisa, bunun dışında kalan topraklara ise câgîr deniliyordu. Yeni fethedilen topraklar da hükümdarın izniyle câgîr olarak dağıtılabilir, gerektiğinde halisaya çevrilebilirdi. Câgîr kapsamında bulunan şehirler, kasabalar ve köyler devlet adamları, memurlar ve kumandanlara hizmetlerine karşılık olmak üzere rütbe ve makamlarına göre veriliyordu. Fakat istisnai olan ve herhangi bir karşılık gözetilmeden verilen câgîrlere in'âm adı verilir. Tahsis edilen toprağın büyüklüğü, hizmet karşılığı olarak takdir edilen maaş oranında hesaplanıyordu. Kendisine bu şekilde toprak verilen şahıslara câgîrdar denirdi. Câgîrdar, belirli sayıda asker bulundurmak ve gerektiğinde bu askerler ile birlikte savaşa katılmak zorunda idi. Câgîrdar, maaşını ve diğer masraflarını karşılayabilmek için kendisine tahsis edilen arazileri işletir, artan gelirin bir kısmını da vergi olarak devlete öderdi. Bir kişi tek başına câgîr alabildiği gibi, birkaç kişi ile birlikte ortak câgîr alması da mümkündür. Bkz; Azmi Özcan, "Câgîr", *DiA*, 7, 11.

emirlere fermanlar gönderilerek saraya gelmelerinin sağlanması talimatında bulundu. Şehzade Dara Şükuh'a ise Lahor'un sorumluluğunu elinde bulunduran Gazi Muhammed Afzal'a Şah Kulu Beğ'in Lahor'da tutulması ve kendisinin huzuruna gelmesine müsaade edilmemesi talimatını göndermesini emretti. Devlet Han, Kabil valisi Ali Merdan Han'dan Kandahar kalesinin muhafazası ve masrafları için ordu ve hazine talebinde bulundu. Ali Merdan Han, Nur'ul Hasan'ı 500 ahadi⁴⁸, bazı mansabdarlarla beraber 2.000 süvari ve 5 lek rupiyi Şah Cihan adına gönderdi. Babürlü hükümdarını da bundan haberdar etti. Şah Cihan, bu gelişmeler neticesinde avlanmak için çıktığı seyahatini sonlandırdı ve Şahcihanabad'a geri döndü. Akabinde de Lahor istikametinde ilerledi.⁴⁹ Şah Cihan, Lahor istikametinde ilerlemiş olsa da ilk önce Kabil'e gidip Kandahar kuşatmasına karşı buradan önlemler almak istedi. Ancak bazı devlet adamları havanın soğuk, yiyecek malzemesinin de az olmasından dolayı Safevi ordusunun gelmesinin imkansız olduğunu ileri sürdüler. Şah Cihan bu yüzden Kabil'e bahar aylarında gitmeye karar verdi ve Lahor istikametinde ilerlemeye devam etti.⁵⁰

⁴⁷ Mansab'ın kelime anlamı mevki, derece ve memuriyettir. Ekber, devlet memurlarını otuz üç dereceye bölmüş ve her derecenin maaşını da belirlemişti. Mansab tevdi edilen kişiye mansabdar denilmekteydi. En küçük mansab 10, en yüksek mansab ise 10.000 idi. Mansabdarlara derecelerine göre maaş ve ödenek verilirdi. 100'den 400'e kadar mansab sahibi olanlar mansabdar, 500'den 2.500'e kadar mansab sahibi olanlar amir, 3.000'den daha yüksek mansab sahiplerine ise amir-ul-umera şeklinde isimlendiriliyordu. Ekber, bizzat kendisi mansab veriyordu. Gerekli görüldüğünde hükümdar mansab için araştırma yapabilir ve mansabı azaltabilirdi. 7.000'den daha yüksek mansab genellikle şehzadelere verilirdi. Mansab vermede din ve topluluk farkı aranmazdı. Liyakatı olan herheangi bir şahıs mansab sahibi olabilirdi. Mansabdarlar, derecelerine göre maaş alırlardı. Bkz; Gülseren Halıcı, Özkan, "XVII. Yüzyıl Başlarında Hint Alt Kıtasında Devlet Yönetiminin Yeniden Oluşturulması", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 41, 1 (2001), 167.; Mansabdar sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Abdul, Aziz, *The Mansabdari System and The Mughal Army*, Lahor 1945.

⁴⁸ Babürlü merkezi ordusundaki süvarilere ahadi (tek başına savaşılan) denirdi. Bu süvarilerin askeri sorumluluklarına ilave olarak sarayda idari görevleri bulunurdu. Ücretleri doğrudan devlet hazinesinden ödenirdi. Onlar yalnız hükümdara karşı sorumlu idiler. Fakat köle statüsünde değillerdi. Ahadiler, imparatorluk divanına refakat eder, olağandışı bir durum gelişmediği sürece veya büyük seferlere çıkmadıkça buradan ayrılmazlardı. Bkz; Douglas E., Streusand, *Ateşli Silahlar Çağında İslam İmparatorlukları (Osmanlılar Safeviler Babürlülere)*, trc: Bahar Fırat, İstanbul 2015, 259-260

⁴⁹ Inayat Khan, *age*, 412-414.

⁵⁰ Kambu, *age*, C. III. 69-70.

Diğer taraftan Kandahar civarında vuku bulan mücadeleler, Babürlüler aleyhinde sonuçlanınca Şah Cihan Lahor'dan Kabil'e doğru harekete geçme kararı aldı ve 1649 senesinin Nisan ayı ortalarında maiyetiyle yola çıktı. Babürlü hükümdarı, Nilab'dan geçerek Peşaver'deki Bağ-ı Nazar'a (Nazar Bahçesi) varınca Şah II. Abbas'ın elçisi Şah Verdi Beğ'in Kabil'e vardığı haberi geldi.⁵¹ Şah Cihan, gürzdarı Yar Hüseyin Beğ'i elçiyi karşılaması için önden gönderdi. Ardından da Şayeste Han ve Cafer Han vasıtasıyla elçiye *"biz eskiye dayanan dostluğumuza güvenerek kendi adamlarımızı Kandahar kalesini muhafaza etmeleri için burada görevlendirdik. Bunun dışında bir amacımız olsaydı tecrübeli askerlerimizden oluşan bir ordumuzu kalede bırakırdık. Şimdi yaşanan bu kötü hadiseden sonra elçi vasıtasıyla mektup gönderilmesi doğru değildir. Daha önceden gönderilmiş olan Şah Kulu adlı elçi de bu yüzden huzura kabul edilmedi ve mutsuz bir şekilde geri döndü."* Şah Cihan, görevlendirdiği iki adamına elçiyi dinlenmesi için Celalabad'a götürmeleri talimatında bulundu. Ayrıca kendisi Kabil'e girdiğinde elçiye 10.000 rupi bağış yapılarak ülkesine gönderilmesini, Yar Hüseyin'in de ona eşlik etmesi için görevlendirilmesi emrini verdi.⁵²

Şah II. Abbas, mektubuna iki taraf arasındaki dostluğun devamını ümit ederek başlamıştı. O, bazı askeri faaliyetlerinden dolayı Horasan'ı ihmal ettiğini, bu faaliyetlerin tamamlanmasıyla buraya ilerlediğini ifade ediyordu. Horasan'a geldikten sonra iki komşu devlet arasındaki geçmişe dayalı dostluğu tekrar güçlendirmek amacıyla mektup gönderdiğini⁵³, bu mektup vasıtasıyla Kandahar bölgesindeki hadiselerle dikkat çekerek burayı Babürlü hükümdarından istediğini, ancak Babürlü idarecilerinin buna razı olmadığını dile getiriyordu. Akabinde Kandahar'ı Babürlü görevlilerinin teslim etmediğini, kendisi ve *"büyük emmi"* diye hitap ettiği Şah Cihan arasında ihtilaf olduğunu düşünerek bu şekilde davrandıklarını ileri sürüyor ve onları meydana gelen mücadelelerin müsebbibi sayıyordu. Safevi Şahı, Babürlü görevlilerinin bu tutumu neticesinde Kandahar bölgesindeki kalelerin ele geçirilmiş olduğunu söylüyordu. Mektubunun sonunda yaşanan bu hadiselerin Şah Cihan'ı üzmediğini temenni ettiğini, ele geçirilmiş olan yerlerin Babürlüler'e ait

⁵¹ Inayet Khan, 422-423.; Kambu, eserinde bu tarihte Babürlüler'e gönderilen elçinin isminin Şah Beğ Ustaclu olduğunu söylemektedir. Bkz; Kambu, *age*, C. III, s. 93.

⁵² Kambu, *age*, C III. 93.

⁵³ Burada Kandahar'ın fethi öncesinde Şah Kulu vasıtasıyla göndermiş olduğu mektup kast edilmektedir.

olmaması sebebiyle kendilerine düşmanlık beslenmemesi gerektiğini dile getiriyordu.⁵⁴

Safevi elçisi Şah Verdi Beğ, 1649 senesinin sonlarında Şah Cihan'ın talimatıyla Kabil'e getirildi. Elçi kendisi için tahsis edilen Cafer Han'ın evinde ağırlandı. Cafer Han, onun için bir ziyafet tertip etti. Ayrıca ona 2.000 rupi değerinde hediyeler armağan etti. Elçi Safevi Şahı tarafından gönderilmiş olan beş Irak atını ve on deveyi Cafer Han vasıtasıyla Şah Cihan'a sundu. Buna karşılık olarak 10.000 rupi ile ödüllendirildi. Akabinde de Yar Hüseyin eşliğinde Safevi topraklarına uğurlandı.⁵⁵ Yaşanan bu gelişmeler, Şah Cihan'ın Şah Verdi'yi huzuruna kabul etmediğini, bazı görevlileri vasıtasıyla onu ağırladığını göstermektedir. O, Şayeste Han ve Cafer Han vasıtasıyla Şah Verdi'ye gönderdiği mesajda da zaten bunun ipuçlarını vermiş, hatta ondan daha önce gelen Şah Kulu'yu da huzuruna kabul etmeyerek geri gönderildiğini hatırlatmıştı. Şah Cihan'ın Safevi elçileri Şah Kulu ve Şah Verdi'yi huzuruna kabul etmemesi, Kandahar mağlubiyetini kabullenmiyor olmasından ve burayı geri alabileceğini düşünüyor olmasından kaynaklanmaktaydı. İlerleyen süreçte buranın üç defa kuşatılmış olması da onun bu düşüncesini açıkça ortaya koymaktadır.

Kandahar'ın elden çıkmasından Şah Cihan'ın tahttan indirilmesine kadar geçen dokuz ya da on yıl boyunca Safeviler ile herhangi bir diplomatik temas sağlanmadı. Babürlü hükümdarı, Şah Verdi Beğ geldiğinde adamları vasıtasıyla ona bu tutumunu zaten ima etmişti. Şah Cihan'ın Safeviler ile olan diplomatik ilişkileri askıya aldığı bu dönem, ayrıca onun Kandahar'ı geri almak için çeşitli teşebbüslerde bulunduğu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Şah Cihan, Safeviler'e karşı Buhara Hanlığı'nın desteğini almak, hem de onlarla iyi ilişkiler kurmak için 1650 senesinde Abdulaziz Han'a bir elçi gönderdi. Fakat Buhara Hanlığı içerisindeki siyasi atmosfer onları Safeviler'le yakınlaşmaya mecbur bıraktı. Şah Cihan, ayrıca Kandahar'ı geri almak için Osmanlılar'la da tekrar diplomatik ilişkilerini güçlendirmek istedi. Onun daha önce IV. Murad ile ittifak kurma çabası başarısız olmuştu. Şimdi de IV. Mehmed (1648-1687) ile ittifak kurmaya çalıştı, ancak bundan da herhangi bir sonuç alamadı.⁵⁶

Sonuç

Şah Cihan döneminde Babürlü-Safevi diplomatik ilişkilerini Babürlüler'in tutumunun belirlediğini söyleyebiliriz. Babürlüler'in tutumunun ise

⁵⁴ Kazvini, *age*, 125-127.

⁵⁵ Inayet Khan, *age*, 432-433.

⁵⁶ Islam, *Indo-Persian Relations*, 114-115.

Kandahar'ın onların elinde olup olmamasına göre değiştiğini görüyoruz. Kandahar, Babürlüler tarafından ele geçirilinceye kadar iki hanedan arasındaki diplomatik üslubun adım adım gerildiğine şahit oluyoruz. Şah Cihan, tahta çıktıktan sonra Şah Safi ile dostluğunu devam ettirmek isteyen bir hükümdar profili çizmiş, ancak karşılıklı yazışmalarda ona "oğul" diyerek diplomatik üstünlük kurmaya çalışmıştı. Şah Safi'nin ilk önce bu diplomatik üstünlüğe müsaade etmek istemediğini, kendisini onunla eşit seviyede ele aldığını görüyoruz. Ancak Şah Cihan'ın Dekken bölgesinde elde etmiş olduğu zaferlerden sonra bu başarıları üzerinden diplomatik nezaket kurallarını aşan bir üslup kullanması, onun Kandahar'a saldırmak için iki taraf arasında gerginliği tırmandırmayı amaçladığına işarettir. Bu, Safeviler için tehlikenin yaklaştığı anlamına gelmektedir. Şah Safi, yaklaştığını fark ettiği bu tehlike ve Babürlü hükümdarının aşağılayıcı üslubu karşısında Babürlü hükümdarının diplomatik üstünlüğünü ona "emmi" diyerek kabul etmiştir.

Babürlüler, Kandahar'ı ele geçirdikten sonra sınır diplomasisi yöntemiyle Buhara Hanlığı'na karşı Safeviler'in Horasan valisi Hasan Han'ın ve ondan sonra gelen valilerin desteğinin almaya çalıştı. Zira bu sırada Özbekler her iki taraf için de düşman kabul edilmekte idi. Ancak Şah Safi'nin Kandahar'ı Babürlüler'den geri alma girişimi, Babür-Safevi ittifak fikrini ortadan kaldırdı. Dolayısıyla Kandahar'ın Babürlüler'in himayesinde bulunuyor olması, onları rahatlıkla Buhara Hanlığı'na karşı Safeviler ile siyasi ittifak kurma girişiminde bulunmalarına dahi sevk edebildiğini görüyoruz. Ayrıca Babürlüler'in Belh ve Bedeşan'ı işgali neticesinde Nezir Muhammed Han'ın Safeviler'den yardım istemesi karşısında Şah Cihan'ın, peş peşe II. Şah Abbas'a elçiler gönderdiğini görüyoruz. O, bu elçiler vasıtasıyla iki hanedan arasında geçmişe dayanan dostluğa değiniyor, Belh ve Bedeşan'ı işgal etmesini ise buralarda meydana gelen iç karışıklıklar neticesinde gerek Sünni ve gerekse Şii mezhebi mensupları için önem atfedilen seyitlerin vefat etmesi hadisesine dayandırıyor. O, bütün bu ileri sürdüğü sebeplerden dolayı Safevi Şah'ının tarafsız kalmasını istiyordu. Şah Cihan'ın bu yaklaşımı, onun diplomatik ilişkilerde ikna edici araçlar kullanmakta mahir olduğunu göstermektedir.

Bir süre sonra iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin bambaşka bir boyut kazandığını görüyoruz. II. Şah Abbas, Kandahar'ı geri alması için hazırlıklara başladığı sırada bir elçiyi, fethin gerçekleşmesi sonrasında ise başka bir elçiyi Şah Cihan'ın huzuruna göndermişti. Ancak bu elçilerin hiçbiri Babürlü hükümdarı tarafından huzura kabul edilmedi. Hiç şüphesiz Şah Cihan'ın bu tavrını diplomatik bir tepki olarak yorumlamak mümkün. Ancak onun bu tepkisinin bize göre iki temel sebebi vardır. Bunlardan birincisi Babürlü hükümdarı Kandahar'ı kaybetmiş olsa da burayı geri almak için

mücadeleye devam etmek konusunda kararlı olmasıdır. Dolayısıyla ona göre Kandahar'ın nihai kaderi henüz belli değildir. Diğer bir sebep ise Kandahar'ı ele geçirmiş olan Safevi Şahı'nın elçisinin elinden mektup almak, Safeviler'in diplomatik üstünlüğünü kabul etmek anlamına gelmektedir. O, elçileri kabul etmeyerek Kandahar'ın fethi öncesindeki diplomatik üstünlüğünü korumayı ve Kandahar'ı geri alabilirse bu diplomatik üstünlüğü devam ettirmeyi amaçlamış olmalıdır.

Kaynakça

- Abdulhamid Lahuri, *Padişahname*, II, College Press, Kalküta 1868.
- Aziz, Abdul, *The Mansabdari System and The Mughal Army*, Lahor 1945.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi*, TTK, Ankara 1987.
- Bernier, F., *Travels in The Mughal Empire (A. D. 1656-1668)*, trc: Archibald Constable, London 1916.
- Dağlar, Mehmet, *Şah Tahmasb'ın Dini Siyaseti (1524-1576)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2017.
- Farooqi, Naimur Rahman, *Mughal Ottoman Relations (A Study of Political and Diplomatic Relations between Mughal India and Ottoman Empire 1556-1748)*, Delhi, 2009.
- Inayat Khan, *The Shah Jahan Nama*, edited and completed by W. E. Begley and Z. A. Desai, Delhi, 1990.
- Islam, Riazul, *A Calendar of Documents on Indo-Persian Relations (1500-1750)*, Vol I, Iranian Culture Foundation, Tahran 1979.
- Islam, Riazul, *Indo-Persian Relations (A Study of the Political and Diplomatic Relations Between the Mughal Empire and Iran)* Iranian Culture Foundation, Tahran 1970.
- Jadunath, Sarkar, *History of Aurangzib*, I, Kalküta 1912.
- Joseph De Hammer, "Memoir on the Diplomatic Relations between the Courts of Dehli and Constantinople in the Sixteenth and Seventeenth Centuries" *Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Vol II/No I, 462-486, 1829.
- Muhammed Haşim Han, *Müntehab-ül Lübab*, edit: Mevlevi Kebirüddin Ahmed, Mevlevi Gulam Kadir, Kalküta 1869.
- Muhammed Salih Kambu, *Amal-i Salih*, C. I, Şafik Press, Lahor 1967.
- Muhammed Tahir Vahid Kazvini, *Abbasname ya Şerh-i Zendeğâni*: 22 Sale-i Şah Abbas Sani, ed: İbrahim Dehkan, Erak, 1329.
- Muhammed Yusuf Münşi, *Tezkire-i Mukîm Hâni (Seyr Tarihi, Ferhengi ve İctimâi Mâverâünnehr der ahdi Şibâniyân ve Eşterhâniyân*: H. 906-1116). ed: Ferişte Sarrafan, Tahran: Miras-ı Mektub, 1380.
- Bu eser 906-1116 arasında yazılmış.

Muhammed Yusuf Valeh İsfahani, *Huld-i Berin*, (Part 6 and 7, section 8) ed: M. R. Nasiri, Tahran 1382.

Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima (Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hülasati Ahbari'l-Hafikayn)*, Haz: Mehmet İşpirli, III, AKDYYK Yayınları, Ankara 2007, 785

Özcan, Azmi, "Câgîr", *DİA*, 7, 11-12, İstanbul 1993.

Özkan, Gülseren Halıcı, "XVII. Yüzyıl Başlarında Hint Alt Kıtasında Devlet Yönetiminin Yeniden Oluşturulması", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 41, 1 (2001), 163-169.

Rahim, Abdur, *Mughal Relations with Persia and Central Asia (M. A. Ph.D)*, London 1935.

Saksena, *Banarsi Prasad, History of Shah Jahan of Dıhlı*, London 1631.

Streusand, Douglas E., *Ateşli Silahlar Çağında İslam İmparatorlukları (Osmanlılar Safeviler Babürlüleri)*, trc: Bahar Fırat, İstanbul 2015.

Ükten, Selim Serkan, *Buhara Hanlığı'nın Askeri Teşkilatı (1500-1868) (Basılmamış Doktora Tezi)*.